

Тема війни і миру в сучасній українській поезії

Ірина Шатова

Українці переживають сьогодні дуже важкий, травматичний, катастрофічний досвід. Віроломна, жорстока війна Росії проти України принесла потрясіння, страждання, болючі втрати. Як зазначив письменник Степан Процюк, ми зараз ще не можемо доконечно осмислити весь огром національної травми після російського вторгнення із його ракетними обстрілами, вбивствами цивільних, зґвалтуваннями, мародерством... (Процюк 2022)

Порушення російською владою міжнародного права, збройна агресія, анексія територій незалежної суверенної держави, геноцид українського народу, екоцид – це імперський підхід в його жорстоких і наглих проявах, які засуджує весь прогресивний світ. Більшість росіян теж транслює імперський шовіністичний наратив, підтримуючи тим свою владу.

Деїмперіалізація – це сфера, з якою має працювати також і література, і культура. У наші дні помітнішим став прямий зв'язок між культурою та політикою. Майже все, що нас оточує, зараз пов'язано з політикою, від їжі, автентичного одягу до високої культури (Якимчук 2022).

Наведу декілька прикладів щодо «приналежності» митців, народжених в Україні, до російської культури. Видатний скульптор-новатор Олександр Архипенко, один із засновників авангарду в його пластичних формах, народжений у Києві, освіту свою він здобув теж у Києві, з художнього училища був виключений за участь у страйку. Лише два роки він навчався в Російській імперії за межами України – в художньому училищі у Москві, після чого переїхав до Парижу. Архипенко все життя розмовляв українською мовою, називав

Irina Shatova, Classic Private University (Zaporizhzhia), Ukraine, irina.shatova@gmail.com

Referee List (DOI 10.36253/fup_referee_list)

FUP Best Practice in Scholarly Publishing (DOI 10.36253/fup_best_practice)

Irina Shatova, *The Perception of War and Peace in Modern Ukrainian Poetry*, © Author(s), CC BY 4.0, DOI 10.36253/979-12-215-0238-1.25, in Shin'ichi Murata, Stefano Aloe (edited by), *The Reception of East Slavic Literatures in the West and the East*, pp. 289-309, 2023, published by Firenze University Press, ISBN 979-12-215-0238-1, DOI 10.36253/979-12-215-0238-1

свою душу українською, попри його еміграцію у Західну Європу і США. Проте мистецтвознавці Росії вважають Архипенка представником російського авангарду. Абсурдність ствердження щодо Архипенка-“росіянина” очевидна, але не для російського імперського мислення.

Таких прикладів багато. Від давньої української літератури часів Київської Русі, від українського Одиссея XVIII ст., відомого письменника і мандрівника Василя Григоровича-Барського, українського філософа Григорія Сковороди до культурних діячів і науковців ХХ ст. Росіяни наполегливо привласнюють надбання української культури і науки, називають себе старшими братами, суверенну Україну вважають частиною своєї імперії, «тюрми народів».

Світ захоплюється сміливістю української армії. Не так давно на ночі поезії в Зальцбургу один автор сказав українській поетесі Любові Якимчук: «Ви б'єтеся як леви». Поетка ясно усвідомлює: наша визвольна війна сприймається світом як війна за спільні з європейцями цінності. Існує великий інтерес до України і української культури, який нам слід використовувати для того, щоб світ дізнався про нас більше і захоплювався нашою культурою не менше, ніж мужньою українською армією. «Ми маємо виглядати переможцями і в культурній сфері також» (Якимчук 2022).

Майже все українське, що нас оточує, своєрідні етнокультурні феномени пов'язані сьогодні з політикою, навіть їжа, як-от український борщ, навіть автентичний старовинний одяг. Поетка Людмила Горова нещодавно опублікувала вірш “Леся варитиме борщ...” (2023), в якому сучасна війна пов'язана з історією визвольної боротьби і з українською ідентичністю: рідною мовою, іменами, сорочками-вишиванками, борщем як національною стравою – вони є елементами українського культурного коду, символами національної культури, які намагались привласнити росіяни.

Леся варитиме борщ.
Ївга, Килина і Ганна
Для нього з обстріляних площ
Бруківку збирали старанно. [...]

Леся варитиме борщ.
Теця, Параска, Маланка
З мороку табірних прощ
Несли хрести вишиванки.

Згарок малої свічі
З вогких криївок поліських
Теж має бути в борщі –
Кажуть Уляна й Оріся.

Леся варитиме борщ.
Під синьо-жовтим знаменом
Берцями вмішує дощ
В землю вчорашня “Єлена”.

Крім осмислення української ідентичності та її автентичних проявів, вірш Горової торкається й інших характерних і важливих для новітньої української поезії питань: тісного зв'язку сучасної війни з історією української визвольної боротьби ХХ-ХХІ-го століть (тут згадуються “обстріляні площі” українських Майданів, табори ГУЛАГу, криївки Української повстанської армії 1940-х – початку 60-х років), а також самовизначення *жінки під час війни*. Українські жінки не залишаються осторонь, не хочуть бути жертвами і пасивними спостерігачками війни; з 2014 року багато свідомих, сильних жінок стали справжніми берегинями: військовими лікарками, медсестрами, парамедиками, волонтерками, які щоденно підтримують армію, навіть героїчними воїтельками-захисницями. Вони такі само високо умотивовані військовослужбовиці, як і наші воїни-чоловіки. І пішли на війну вони, щоб захищати, а не завойовувати. Жіноча тема теж сьогодні актуальна в українській військовій поезії, назву такі вірші: “У тієї та й в Оксани...”, “Я не знаю, як та Наталя дає собі раду...”, “Марії К.”, “Мама на нулі”, “Дитинство в долонях” Людмили Горової, “Королева кришталева ходить у броні...” Наталки Слободянюк, “Повертаєшся на війну...” Олени Герасим’юк, “дівчино на блокпості...” Анатолія Дністрового, “Не знаю, як говорити. І нащо потрібні вірші...” Катерини Калитко і т.д. Образ беззахисної жінки – жертви війни, відтворено, на тлі воєнної дійсності, у віршах “Забирай із собою, жінко...” Наталки Фурси, “Гусінь” Любові Якимчук, “Що є жіноча пам’ять на великій війні?..” Катерини Калитко та багатьох інших.

Сучасна українська поезія про війну тісно пов’язана також з *темою дитинства*. Солдати в окопах перед очима смерті часто повертаються подумки до свого дитинства і своїх дітей, онуків. Так, львівська поетка Галина Крук у вірші “десь посеред війни і смерті з кимось стається любов...” наводить спогади військового про дитинство, батьків, минуле мирне життя. А військовий-поет на псевдо Anatoliy Anatoliy створив вірш про те, як

За секунду до крайнього видиху
під важкою, в’язкою глиною
після чорного, наглого вибуху
я побачив себе дитиною.

Я побачив себе усміхненим,
одночасно сумним і радісним,
із життям, як в кіно, сповільненим,
і захищеним, і беззахисним.

Що дрімаю від колисаночки,
що милуюся небом зоряним,
що обожнюю мчати саночки
на засніженім полі зоранім... (“За секунду до крайнього видиху...”, 2020)

У вірші “Я можу сказати ще більше, та це буде травма...” (2021) Anatoliy звертається до доньки побратима, розповідаючи їй про загибель тата такими щемливими словами:

Тобі, доню, шість і ця розповідь геть не дитяча,
хоч в погляді маєш достатньо дорослого суму.
Мені невідомо, що тато востаннє побачив,
та знаю напевно, про кого востаннє він думав.

Український воїн – добре вмотивований захисник, він знає, кого він захищає: «позаду фарбовані сонцем дитячі малюнки» (Anatoliy, “Штурмить безпервно...”, 2023).

Захисники сприймаються суспільством як найкращі діти нашої Батьківщини, тому “дітьми” іноді називають і військових – у сенсі “діти своєї України, своє землі”: «як на герць ідуть діти єдині» (Anatoliy, “Обгоріла земля після бою...”, 2022). В таких віршах поет подумки звертається до рідної України, яку ототожнює не лише з матір’ю, але і зі своєю милою, з коханою.

Зустрічається в поезії також фольклорний мотив про те, що лелеки принесуть загиблих козаків на землю новонародженими немовлятами: «[...] пролетять дощами в полях на козацькі могили, / де білі лелеки свої полоскатимуть крила, / коли принесуть вас на землю малими дітьми» (Anatoliy, “Послухай, Човняре, куди це ти всіх нас везеш...”, 2022).

Серед українських воїнів є багато молодих людей, іноді їх теж ототожнюють з дітьми, як у вірші “перехресний, як рима, вогонь, охолонь, перестань...” Галини Крук («сонця м’яч золотий бачить як учорашнє хлоп’я / пробиває іще за своїх, але вже – поза грою») або у вірші “Отче наш! / Боже України суверенної!” (2022) поетки-парамедикині Олени Герасим’юк (позивний Гера): «Отче наш! / Дзвонять тобі хлопчик Смурфик і дівчинка Гера. / Передавай вітання Духу, Отцю і Сину / на віки вічні, плюс-плюс. / Кінець зв’язку» (*Між любов’ю* 2022).

Відомий харківський письменник Сергій Жадан у вірші “Бреде снігом вертепна хода...” (2023) розмірковує про трагічну долю і загибель українських дітей, які попри лихо і біду, невпинно бредуть різдвяною ходою:

Щоби творилася коляда,
щоби не так палила біда,
щоби грівся співом кожен спудей.
Але шкода дітей, так шкода дітей.
Шкода, що їх торкнулася ця
історія, без початку й кінця,
історія чудес і лих,
шкода, що полюють саме на них.

Поетеса з Полтавщини Наталка Фурса створила виразну метафору «споконвічної жорстокої гри», прадавнього протистояння лютого, немилосердного і благословенного світів, смертельного полювання пекельних ворожих крилатих ракет на мирний всесвіт, схований у дитячій рукавичці («у долоньку дитячу вмістився рай»): «В рукавичку дитячу сховався світ, / і на неї полює крилате пекло» (“Тільки вітер... і тиша... А, був приліт...”, 2022) (Фурса 2023, 136).

Біблійна тема полювання царя Ірода на немовлят по-новому трактується також у вірші Anatoliy'я “Ліпше зовсім собі не гадати...” (2021): «А ти знаєш, де ті немовлята, яких Ірод тоді не убив? / Вони служать з тобою, солдате!» / Дід достав цигарки й закурив...».

Тема дитинства, опаленого, загубленого, закривавленого війною, драматично і щемно розкрита також у віршах “Так світло зранку. Прозоро навіть...”, “Як це діється тут, на Сході?..”, “Метро” Сергія Жадана, “У мене не буде сина...”, “Мавка”, “Не бійся, дитино, це – танки...”, “Ліза”, “Візочки”, “Дитинство в долонях” Людмили Горової, “Коли вона скінчилась...” Любові Якимчук, “Дівчинка з ключиком у руці...” Тетяни Пишнюк, “Вирок” Павла Чорного і т.д.

Вірш “Школа” Дмитро Лазуткін починає такими рядками: «розбомблена школа – / триумф російської зброї» (*Між любов'ю* 2022). Галина Крук у вірші “втягнеш місяць лютий...” (2023) пише про травматичні «нелюдські, недитячі досвіди» українських дітей, «із якими / жити не можна померти». У вірші “Чи зможу я піти два кроки далі, чи спинюся отут...” (2023) Галина Крук свідчить про злочинні бомбардування росіянами цивільних, вбивства дітей:

Дитячий капчик, що злетів у повітрі з дитини,
коли їх перемішувало з уламками скла і бетону,
зламаний жіночий ніготь на руці з-під завалів,
незаблурене те, що залишилось від тіла,
дитяча книжка, на якій фокусуєшся,
щоб не бачити всього решта,
щоб не уявляти всього решта,
що було між книжкою і рукою,
між моментом родинного суботнього ранку і наступним кадром.

[...]

Література для того, щоб могли жити з цим криком у вухах,
з цією рукою і цим капчиком...

Про терапевтичний ефект своєї військової поезії говорила також і Людмила Горова.

Постійні обстріли прифронтових територій, бомбардування росіянами українських міст і сіл викликають у дітей і дорослих травматичні психологічні стани. Згідно з соціологічними опитуваннями січня 2023 року, 6% українських дітей були свідками смерті рідних або близьких, 5% дітей втратили житло, 5% зазнали голоду та відсутності води, 17% – тривале перебування в холодному приміщенні, 24% пережили обстріли та бомбардування, 25% – переїзд в інший регіон країни, 60% були свідками або учасниками подій, пов'язаних з війною (Барсукова 2023).

У ході повномасштабного вторгнення російські війська лише за перший рік вбили в Україні 461 дитину, ще 927 дітям завдали поранень – про це повідомив 25 лютого 2023 року Офіс Генерального прокурора України. Але оголошена інформація не остаточна, у прокуратури немає доступу до оку-

пованих територій, таких як Маріуполь (Офіс 2023). До того ж Росія втілює масштабну операцію з викрадення українських дітей; конвенція чітко визначає це як злочин геноциду.

Поетка Любов Якимчук у вірші “коли вона скінчилась...” (2022), заперечуючи пафосні слова, пише про долю дітей, які залишаються з батьками в Україні:

поряд бігають діти, які росли без електрики
виростали в сирих укриттях висоток та шкіл
і не треба цих пафосних фраз, що діти – це квіти [...]
наші ж діти навчилися рости під бетоном, на глибині
навчилися жити в коридорах і ваннах

Сергій Жадан співає пісню на його вірш “Метро” (2022) про «злих і веселих дітей харківських підвалів», які переховуються від російських обстрілів у метрополітені, що працює в режимі укриття:

Пацан із Салтівки, чий будинок згорів,
Гілка метро глибша за більшість морів,
Ліхтарик у кишені, підземки переповнене нутро,
Господь із тобою ночує на станції метро.

Дівчинка з ліцею, що прибилася з Нових Домів,
Ніхто не зумів тобі сказати і я теж не зумів,
Ніхто не пояснив, чому вигорає цей квартал.
Але серце твоє дитяче міцніше за метал.

Злі і веселі діти харківських підвалів,
Діти, що живуть у глибинах метрополітену.
Світ, який усе це бачив, посивів і постарів.
Але любов це робота й нам робити цю роботу щоденну.

Створюються також і нові колискові для дітей і дорослих (“Нічка тулиться до нас...” Л. Горвої, “Колискова” Марини Джус, Катерини Калитко та ін). Віра в те, що настане мир, хворий світ одужає і заспіває знову дітям солодку колискову, живе в поезії поряд з трагедіями, болем, сумом:

А небо одужає, пташко, від ліку зозулі,
дощами заплаче, теплом обійматиме знову,
співатиме солодко, як і колись, колискову:
“Ой люлечки-люлі, дитятко, ой люлечки-люлі...” (Anatoliy, “Тепер небеса, со-
венятко, такі ненаситні!..”, 2022).

Трагедія матерів, які залишилися з дітьми в Україні або виїхали за кордон, рятуючи дітей, іноді змальовується у народно-поетичному стилі або набуває інтерпретації, наближеної до біблійної:

Летіла пташка зеленим коридором
несла у дзьобику кілька слів іноземних
кілька гілочок на нове гніздо

[...]

Мадонна з перев'язаною головою

годує сина із пляшечки

Молоко пропало

зате живі (Анна Малігон, "Летіла пташка зеленим коридором...") (*Між любов'ю* 2022).

*Горе зчорнілої матері, батьків, які втратили на війні дитину, теж набуває максимально трагічного і нерідко фольклорного зображення: «ворона / зчорніла матір / аж згинається від крику» ("світ обертається довкола зв'язаних рук..." Богдана-Олега Горобчука) (*Між любов'ю* 2022).*

Також трагічно і гостро відтворено горе дітей, які втратили на війні тата або маму. Змальовуючи дітей ветеранів війни, поети уводять мотив єднання поколінь у спільному прагненні батьків і дітей до визволення: «Хтось вернувся до хатоньки, / Хтось назавжди – у вирію... / Хлопченятко чубатеньке / Какую таткову міряє» ("Покривала Покровонька...", 2015) (Горова 2022а, 16).

Трагічна міфологізована, пронизлива фігура жінки-воїтельки, удови з почорнілою від горя душею, мертвим поглядом, холодною порожнечою і люOTTO всередині виразно змальована Л. Горовою у вірші "Потороча" (2023). Про трагедію юних дів написала поетка і викладач вишу Галина Крук у вірші "мої студенточки тонкостані..." (2023) з присвятою «Миросі, Вірі, Ірі, Марті...»: «печуть солоні плячки медові / мої студенточки юні вдови... [...] / мої ізранені тонкостані, / любов ніколи не перестане».

Мужні і сильні українські жінки під час війни, дружини і мами воїнів, з їх постійними турботами про берці, фліски, сітки і молитви для бійця-сина, бійця-чоловіка художньо і правдиво змальовані у вірші тернопільської поетеси Любові Бурак (Дзвінки Торохтушко) "Обіцяний звечора дощ, геть неспішно приходить уранці..." (2022).

З'являються також вірші, які правдиво, виразно передають *відчуття і досвід* українців під час війни, їх *психотравми* і трансформації, жахливий досвід фізичної присутності на війні («Кров проростає крізь зело, / та тромби множить, / бо сніг люгневий битим склом / застряг у кожнім»), життя у небезпечному світі, під постійною загрозою загибелі («Мій світе, світочку, світку, / при чорних звіздах»; «Увіруй чи поворожи...», 2019-22 (Фурса 2023, 81), «А потім я кам'янію...», «Серце моє кам'яне...», «І коли ти з усіх боків чекаєш зради...», «Я знову збираю слова у вірш...», «У час розп'ятій...», 2022, Наталки Фурси). Єгор Семенюк теж сприймає свого ліричного героя, що перебуває у центрі воєнної ситуації і катастрофи, нерозривно пов'язаним з трагедією війни: «Мене замінували / І я замінований / Усі навколо заміновані / Небо і земля заміновані / Життя заміноване» ("Мене замінували...") (*Між любов'ю* 2022).

Як і більшість українців після 24-го лютого 2022 року, поети загострено сприймають і осмислюють війну проти *української ідентичності* і мови. Широкомасштабне вторгнення в Україну значно пришвидшило процес національної самоідентифікації, про це свідчить і поезія сьогодення. Болісно, загострено сприймається знищення нашої ідентичності, про що йдеться,

приміром, у віршах “Чом ти засмучена, пташечко мила?..” Anatoliy’я, “Ось тобі, жінко, мова. Стріляй із неї...”, “Катехизис” Катерини Калитко, “Вечір” (2023) Елли Євтушенко:

просто вони хочуть щоб не існувало особисто мене
і особисто тебе
як і кожної україномовної макаронини яку вже не перевиховати
щоб кожен із нашої каструлі особисто перестав існувати
щоб його змила з лиця землі хвиля історії
щоб його пам’ять пішла за водою як піна від шампуню
щоб його перетасувало в великій колоді великому казані
на безлику масть.

Починаючи широкомасштабне вторгнення, президент РФ під час міжнародної пресконференції процитував вульгарну некрофільську частушку про фізичне насильство. *Насилля* і жорстокі вбивства цивільних супроводжували дії ворожої армії на Сході, Півночі, Півдні України, на Донбасі, Київщині, Харківщині, Чернігівщині, Херсонщині, у Маріуполі, Ірпені, Бучі... Після визволення Київської області та повідомлень про групові зґвалтування, сексуальні напади зі зброєю, зґвалтування на очах дітей, було визнано, що українкам загрожує зґвалтування як знаряддя війни.

Про сексуальні злочини ворожої армії свідчать і українські поети. Так, про військове насилля пише Anatoliy: персоніфікуючи сучасну Україну, він ототожнює її зі зґвалтованим, затоптаним, «люто гартованим» юним дівчам: «Хоч руки заламує, висмикує волосся, реви – / країна зґвалтована, юний безвинний підранок», «Самотнє, затоптане, бите дівча молоде, / дочасно доросле, гартоване люто зимою». На цю ж тему вірш Натаалки Фурси “Зґвалтована дівчинко, не крови у сіль...” і вірш Л. Горової про малесеньку степову Мавку.

Воєнний досвід значно вплинув на психоемоційний стан українців. Сформувались психологічні травми та посттравматичні стресові розлади; негативні емоції *біль, тривога, напруга, небезпека, гнів, страждання, горе, сум, страх, злість, ворожість, ненависть* нагромаджуються і в житті, і в літературі. *Біль* сприймається як тотальний, всюдисущий, «холодний прадавній біль» (Anatoliy). «Куди не торкнись – біль. / Куди не поглянь – обіцянка болю. / І біль цей у кожного – неповторний. / І у кожного – нестерпний» (“Торкайтесь тільки її голівки...”, Л. Горова). «Недобра тривога, що виє» і несе щовечора загрозу смерті від вибухів авіабомб, матеріалізується і трансформується у сигнал оповіщення про повітряну тривогу (“Щовечора бродить, викопає чорні рови...” Anatoliy’я, “В Києві виють сирени...” Н. Фурси). Загибла через смертельне поранення від ракетного удару по Краматорську письменниця Вікторія Амеліна пророче писала: «Повітряна тривога по всій країні / Так наче щоразу ведуть на розстріл / Усіх / А цілять лише в одного / Переважно в того, хто скраю // Сьогодні не ти, відбій» (“Повітряна тривога по всій країні...”) (*Між любов’ю* 2022).

Травмовані війною люди намагаються заспокоїти невгамовний біль і відчай релігійним досвідом. Щиросердна *віра* українців у *Бога*, щира *молитва*, відчут-

тя присутності, попри все, Божественної сили, усвідомлення, відчуження Бога і Ісуса Христа поряд з українськими військовими, в одному строю, по один бік лінії фронту, – такі зворушливі почуття супроводжують військову поезію. Наприклад, “Спадає листя тихо, невагомо...” Anatoliu’я, “Молитва” Любові Бурак, “Отче наш! / Боже України суверенної!..” Олени Герасим’юк, “Срібну січеш косу...”, “Стрільяла арта. Рушився собор...” Наталки Фурси, “Казочка про грудочки” Надії Капінос, “Вірю!” Антоніни Листопада.

У жорстокі воєнні часи виникає і відчуття богопокинутості, тоді люди звертаються до Бога, щоб допоміг пережити вбивства, катування, смерті (“Отче наш...” Катерини Калитко). Вінницька поетеса Катерина Калитко вважає, що мова миру і мова війни кардинально відрізняються, а поезія є «територією правди і відваги, особливо щемної, коли приходиться велика війна». Калитко написала сучасний поетичний “Катехизис” (2022), підручник віри у вигляді питань і відповідей, в якому на питання «Що відбувається?» пояснює: «Нас прийшли вбивати. / Нас убивають просто зараз. / Нас убиватимуть далі. / Нас ніколи не в’ють». На питання «Що нам робити?» дає пряму відповідь: «Ми мусимо убивати», «Захиститися, помститися. Убивати» (Калитко 2022).

Протистоять болю, відчаю, стражданням, смерті також любов, щире кохання, поруч з ними живуть надія, пам’ять, духовна близькість, глибока довіра. *Фронтową любов, кохання на війні* військові усвідомлюють як безумовну цінність на межі людського існування (“Він багато знів, багато бачив і був майже усюди...”, “Вона біле сонце, а він чорний місяць...” Anatoliu’я, “Так дивляться, мабуть, лише востаннє...”, “Відстань не вимірюється у кілометрах...” Володимира Шевченка, “Вже й квітень. Зиму відбула...” Любові Бурак, “Нам потім перевинайти слова...” Катерини Калитко, “Просто тримайся за це відчуття...” Мар’яни Савки, “Телефонний діалог” Вікторії Забави та ін.).

Змальовуючи фронтową історію кохання, Галина Крук уводить алюзію на відомий біблійний вислів про любов, яка довготерпить, милосердує, «ніколи не перестає» із першого послання апостола Павла “До коринтян”: «де любов, попри все, стається і не перестає, / стається і не перестає» (“десь посеред війни і смерті з кимось стається любов...”, 2023). Поетичну збірку воєнної поезії Л. Горової *Сію тобі в очі* завершує цикл “Любов”: «У цій розтерзаній країні так багато тепла і любові, / Що нею можна заквітчати увесь світ» (“У цій розтерзанім домі...”) (Горова 2022а, 108).

Про кохання пишуть і з іронією. У Л. Якимчук є цикл іронічних віршів про любов під час війни – на зустрічах з читачами вона читає також і їх, щоб люди могли зворушитися або навіть посміятися. Поетка вважає, що у війну історії мають закінчуватися добре або хоча б із надією на добре (Якимчук 2022).

Наступна показова тема воєнної поезії – сум за *залишеною, спустошеною, втраченою або зруйнованою рідною домівкою*, рідним краєвидом, простором, ландшафтом. Цей сум був гостро втілений ще на початку війни у творчості поетів Донбасу і Криму, вимушених переселенців. Приміром, батьки Любові Якимчук через війну на сході України вимушені були залишити свій дім на Луганщині і переїхати на Полтавщину; за подобою старого життя вони збудува-

ли нове, але ще довго поривались повернутись додому. Сум за рідним домом і простором поетка передала у книзі *Абрикоси Донбасу* (2015):

нам додому хочеться, туди, де ми посивіли
де небо вливається в вікна потоками синіми
де посадили дерево і виростили сина
де збудували дім, який без нас відсирів
[...]
ми підемо й пішки, хоч би були босими
як не знайдем дому там, де ми залишили
побудуєм дім понад абрикосами
з неба синього, із хмар пишних (“Повертання”) (Якимчук 2023а, 92).

Нещодавно Любов Якимчук висловила цікаву думку про те, що «дім ми носимо в собі, усередині, з дитинства, і коли настають сприятливі умови, розгортаємо його довкола себе, заходимо в нього та залишаємося там»; «Зараз наші доми рухаються зі сходу та півдня на захід і північ. Рухаються в людях, які залишають речі, але забирають дім. Але, ось побачите, настануть нові часи і будуть нові люди, що понесуть свій дім на схід і південь України, у ті міста, де зараз все поруйноване, а буде все забудоване і заселене. Ці нові українські люди дістануть свій дім, поставлять його і будуть там жити» (Якимчук 2023б).

Через окупацію, обстріли, значні руйнування, велику хвилю біженців і внутрішньо переміщених осіб тема втраченого дому постала значно гостріше. Людмила Горова яскраво втілила тему у вірші “Я поверну тебе додому” (2022):

Мені із дому передали дім,
Котячі вуса, квіти з підвіконня.
Дім плакав, що в розлуці ми із ним.
Не плач, мій доме. Стрінемось в Херсоні.

Він плакав, що довкола бур'яни,
Паркан упав, орнамент вицвів грецький,
Що все мене чекає він з війни.
Не плач, мій доме, стрінемось в Донецьку.

Він згадував дитячі голоси,
Він мовчки плакав і мовчанням мучив,
Не дорікав, нічого не просив.
Не плач, мій доме, стрінемось у Бучі.

Він плакав, що його уже нема,
Що тільки злива на фундамент хлюпа,
Що день і ніч навколо лиш пільма.
Не плач, я повернуся в Маріуполь. (Горова 2022б)

Повернення додому, до своєї «єдиної і безцінної землі», яку пестили ще прадіди (В. Забава), відродження зі згарища зруйнованих будівель, міст і сіл, українського простору і ландшафтів – це теж частка нашої *перемоги*, загаль-

ноукраїнської мрії про *мирне життя* та повоєнну відбудову, і поети знаходять нові втілення цієї теми (“танцюй, моя пташко, просто посеред села...” Тетяни Власової, “А люди вже тут обсадилися...”, “В чужому місті... В чужому домі...”, “Внутрішньо переміщений борщ” поетеси із Гуляйполя Вікторії Забави: «Затовчу перемогою борщ», “Мирна моя гора...” Наталки Фурси: «мир – єдине, що справді цінуєш ти»). У ході бойових дій багато сіл і міст були вщент зруйновані або затоплені, деякі стали пустою. Де вщухли бої, люди почали повертатись додому, відновлювати будівлі, сади, городи. Це відчуття дому, спільної справи посеред руїн і війни вражає. Повертається життя у зруйновані села і міста: Бучу, Ірпінь, Салтівку (сильно пошкоджений район Харкова), Херсон...

Проте відчуття дому стало інакшим, навіть якщо ти залишаєшся у рідному домі, який тримає тебе і підтримує. Смутком і біллю насичена не лише душа – навіть стіни і вікна; душа зболіла так, що і вікна плачуть: «Не утираючи сльози шибкам», «Просто мовчати об тишу скляну», «вітер вже витер / краплю останню, і шибку, і світло / в домі твоєму – й пішов на війну...» (“Просто сидіти побіля вікна...”, 2022) (Фурса 2023, 204).

Сила духа, народна підтримка армії, вмотивоване військо, віра у перемогу, у визволення окупованих територій, довгоочікуваний мир допомагають вижити, вистояти: «Ми переможемо. Ну бо інакше – навіщо ми?», «Ми переможемо – навіть якщо всі поляжем тут» (“Марш героїв”, 2022, Н. Фурси) (Фурса 2023, 166), «Та кожен із нас, човнярів, попри все, переміг!» (Anatoliy, “Штурмить безперервно...”), “А потім, дитино, уже після перемоги...”, «Доначу заначку [...] На вірну дорогу, / Близьку Перемогу» (“Доначу заначку”) Л. Горової, «Ми переможно здіймемось в політ. / І буде мир. І буде Україна» (“Сховалась в погріб поміж буряків...”), “Вип’ю келих вина я на День Перемоги...” В. Забави.

Сучасних *українських воїнів* порівнюють із запорозькими козаками, а боротьбу з ворогом іноді ототожнюють з герцем, в якому виявлялась козацька військова майстерність і звитяга. Про «герць зі смертю» – за Волю – пише Наталка Фурса (“Я на вівтар любові...”, 2022). Anatoliy Anatoliy назвав військове протиборство герцем «єдиних дітей» рідної України, «смертним танцем». Поезія Anatoliy’я має виражений історичний контекст. Поет усвідомлює, що війна Московії проти України триває століттями: він відає, «як жито розказує притчі зерну / про те, що справдавна, вже третє століття / ведемо невпинно ту саму війну» (“У безлічі мудрості безліч печалі...”). Anatoliy пише про наступність боротьби, від дідів-повстанців УПА до сучасних онуків: «...щоночі золотих пророчих снів, / в яких, мабуть, за років сімдесят / за вбитих нас помстяться наші внуки» (“Замало вже набіїв та гранат...”).

Ворожа армія, орда, зібрана із убивць-яничар, «з почвар і скажених», які вбивають навіть дітей, є втіленням нечуваного зла, диявольської жорстокості; лютий-квітень 2014-го і 2022-го років назавжди змінили світ (“Ріка була звіку...”, “Ну нарешті зима...”, “Що, моя пташко, зима?...”, “Війна затьмарює передвоєнні дні...” Anatoliy’я). У цьому контексті значущість завдання українських воїв виростає до вселенської битви між добром і злом та прирівнюється

майже до апостольського подвигу: «Крізь білі важкі сніги ідуть посланці на Схід / робити добро зі зла, бо більше немає з чого» (“А що там тепер у вас?..” Anatoliy’я). Персоналізовано сучасну війну і наших супротивників як «звірову навалу», «змійне кодро» сприймає і Л. Горова (“Схрещуються доли...”).

Проте українського воїна відрізняє від ворогів тепла краса, одухотвореність, сила (“Ще не бачила їх такими достобіса красивими...” К. Калитко: «Ніби військо архангелів, / тільки тепліше, ближче»), людяність, щира і тепла любов: «У цім розтерзанім серці так багато тепла і любові», воно «вискакує з грудей і стискається від дитячого плачу» (“У цім розтерзанім домі...”) (Горова 2022а, 107). Склад і характер української армії точно передав військовий поет-ветеран Володимир Шевченко у вірші “Моя армія” (2022):

Моя армія варить каву та слухає джаз.
Танцює танго та сальсу, а іноді вальс.
Моя армія читає Біблію та робить намаз.
Її благають дати автографи Тор та навіть Марс!

Моя армія пише вірші та малює гуашшю.
Вона одразу відчуває хто є свій, а хто точно не з наших.
Моя армія багато жартує, сміється та майже не плаче.
Лише інколи, тихо, вночі, коли в Вальхалу йдуть ті, що наші.

Моя армія складається з тисячі різних історій.
Вони з’являються від вітру війни, як хвилі на морі.
Вона їх згадає, коли закурить – в перервах між боєм.
Дві, три коротких зтяжки – та знов вертає до строю.

Моя армія ніколи не спить та завжди на варті.
Вона не вірить гучним словам – вони геть нічого не варті.
Вона сумує за домом, та робить собі дім усюди.
Моя армія – то є найкращі на світі люди (Шевченко 2022).

Ще напочатку російсько-української війни поетка з Луганщини Любов Якимчук видала поетичну збірку *Абрикоси Донбасу*, де описала особисто пережитий досвід війни. Багатьом читачам книжка допомогла зрозуміти український схід і травму його окупації. Щоб візуалізувати внутрішній надлом, руйнівні стани, художники створюють видимі зсуви, викривлені, розкладені фігури. Вплив воєнних подій на українську мову і мовлення Якимчук підсумувала такими словами: «про війну є лише розкладання». Приміром: «не кажіть мені про якийсь там Луганськ / він давно лише ганськ», «і до нецька мені не дістатися», «Первомайськ розбомбили на перво і майськ», «а де бальцево? / де моє бальцево?» (“розкладання”, 2014) (Якимчук 2023а, 68-9). Поетка пояснює, що відбувається з мовою, коли країна воює. Під час катастрофічних ситуацій зовнішня реальність змінюється – і це впливає на мову. Слова змінюють зміст. Із війною те, що нас оточує, перестає означати те, що раніше. Тепер слово “коридор” для українця – це передовсім безпечне місце, а не транзитний простір. Так само зі “світлом”, яке мало позитивне значення,

робило невидиме видимим, освітлювало, а тепер видає ворогові наше місце розташування. З'явилися нові слова-омоніми, як-то “їжак”. Тепер українці думають не так про тварину, як про протитанкового їжака. Таких слів – сотні. Серед *мовних змін* спостерігається також «інфляція слів». Є слова, які так часто вживають, що вони починають означати трохи менше. Слово “війна” стало звичайним, як “стіл” (Якимчук 2022).

Авторка *Абрикосів Донбасу* давно зрозуміла, що *про схід України* не створено достатньої *міфології*. Є потужна міфологія Галичини, а про Луганщину, Донецчину, Харківщину до початку війни не було достатньо легенд. У поетки виникла потреба працювати з цим. У 2010 році вона пропонувала видати антологію під назвою *Битва за Донбас*. Це мали бути твори українських письменників про схід: Якимчук хотіла їх зібрати, щоб зрозуміти, як виглядає східна Україна у нашій літературі. Поетеса вважала, що ця міфологія – те, за що потрібно битися. Коли вона писала *Абрикоси Донбасу*, то мала на меті створити наратив, який би показував, що навіть окупований схід – це Україна. Якимчук знайшла дієвий спосіб зробити це – розповісти про дикі абрикосові посадки, які зникають, коли перетнути кордон із Росією. Це природний кордон, який маркує українські території на сході (Якимчук 2022).

За останні роки потреба створення *нової міфології українського сходу, битви за схід, битви на сході* стала більш помітною. Наведу показовий приклад сучасного неоміфологізму. Останнім часом розповсюдженим в Україні сприйняттям ворожої Московії, яка воює проти України, є асоціація із загальновідомою країною Мордор, осередком сили Чорного володаря-некроманта Саурона, антагоніста Вільних народів Середзем'я Дж.Р.Р. Толкіна. Українські військові називали російських загарбників орками ще відпочатку війни, з 2014 року. Але весною 2022 року паралель між армією Мордору, орками, і російськими військовими набула серед українців загального розповсюдження. Орки як втілення зла, раса злих і кремезних істот-ординців, прислужників Саурона, мають варварський вигляд, зі звіриними рисами, звіриною жорстокістю і низьким інтелектом. Тепер навіть українські поети, журналісти і влада іноді називають окупантів “орками”.

Військовий на псевдо Anatoliy Anatoliy створив показовий сучасний епос на тему битви народів Середзем'я. У вірші “На тебе по-справжньому ще не полюють...” (2022) він наслідує географію та топоніміку фантастичного толкінівського Середзем'я, проте додає деталі, які є красномовними алюзіями на сучасних загарбників і їх ватажків. Нескладні анаграми й криптограми допомагають розшифрувати яскраві образи вірша. Так, головна фортеця і столиця Мордору, цитадель мороку Барад-дур, звідки Саурон керував володіннями, має у вірші Anatoliy'я «рубінову вежу», яка асоціюється не тільки з палаючим вогнем усередині башти, бордовим промінням Ока Саурона, але також із рубіновими зірками на баштах московського Кремля. Поет звертається у вірші до відомого безбожника у «кривавій короні», з «орчими парадами» в очницях. Він забрів із «боліт Морок-лісу гнилого, / із гір Гундабада» – топоніміка твору знову збігається тут із толкінівським Середзем'ям. Залишок затемненого Тінню прадавнього лісу – Морок-ліс або Чорний, Сутінковий

ліс, Лихолісся – є «лісом великого страху», де жив таємничий Некромант-Саурон. Гундабад – це притулок орків на Півночі.

На тебе по-справжньому ще не полюють –
біжи-но, безбожний,
бо ти не попутник, що просто прямує,
і не подорожній.
Забрів ти з боліт Морок-лісу гнилого,
із гір Гундабада,
в очницях твоїх четвертовані боги
та орчі паради.
Для тебе палає рубінова вежа –
зоря Барад-дура,
звисає з кістявого тіла ведмежа
пошарпана шкура.
Тобі надягають раби Саурона
криваву корону,
з тобою ідуть сиві варги в колоні
із чорного схрону.
Ти думав, що тут незалюднене поле
і тихі майдани?
Що будуть вітати знежалені бджоли,
покірні селяни?
Гадав, що у спалених гротах під громи
змійного лету
не здатні співати налякані гноми
«за лентою лент»?
Тебе ще насправді ніхто не займає –
тікай-но, безбожний,
для тебе землі під ногами немає,
лиш прірва порожня.
І навіть якщо за тобою як слід ще
ніхто не женеться –
це тільки облудна омана, вовчище,
тобі так здається.
Тебе проганятимуть жорстко й утоплять
у кримському шельфі,
догонять, уб'ють, покалічать, захоплять
злопам'ятні ельфи.
Тебе забуття жде довічне, безлике
і адові муки:
до тебе вже йдуть із тризубами дикі
розлючені укри (Anatoliy 2022).

У цьому неоміфологічному тексті є велика кількість сучасних політичних алюзій. Серед них декілька впізнаваних алюзій з історії українських визволь-

них змагань, вони уводять у вірш новітній контекст. Антагоніст новоствореного епосу, який забрів із боліт Морок-лісу, якому «палає рубінова вежа», помилово вважав, що «тут» – «тихі майдани», «що будуть вітати знежалені бджоли, / покірні селяни». Він помилово гадав, що «не здатні співати налякані гноми / “за лентою лента”». Остання алюзія – на популярну повстанську пісню часів визвольної боротьби армії УПА, яка у 1942-60-х роках вела партизанську війну за незалежність України. «Лента за лентою» – одна з найпопулярніших пісень не лише за часів УПА, але і часів російської агресії проти України, з 2014 року. Назва пісні, поряд зі згадкою про останні українські революції – Помаранчеву революцію (Майдан) і Революцію Гідності (Євромайдан) виявляє очевидні політичні підтексти. «Знежалені бджоли» можуть бути натяком на експрезидента В. Ющенка, який захоплюється бджільництвом. У сприйнятті вороже налаштованого антигероя українці асоціюються у вірші з «покірними селянами» і «наляканими гномами»¹. Проте войовничих українців, здатних до рішучого спротиву, уособлюють тут не селяни і гноми, а «злопам'ятні ельфи» та «із тризубами дикі розлючені укри» – автор уводить у відомий сюжет расу воїнів-укрів, які мають прогнати ворогів-орків разом з їх коронованим Сауроном.

На тлі розлючених із тризубами «укрів» більш реальний вигляд мають і їхні вороги. Безбожний «вовчище» із Морок-лісу, в очницях якого – «четвертовані боги / та орчі паради», для кого «палає рубінова вежа» і кому «надягають раби» «криваву корону», асоціюється не лише із Сауроном-Некротом – найжахливішою темною силою, найбільшим ворогом Вільних народів Середзем'я, але також і з володарем сучасних орків, що доводять звукопис і анаграми: «біжи-но, безбожний, / бо ти не попутник, що просто прямує» (*ти не попутник* – ПУТИН)².

Поряд з володарем у кривавій короні тайнопис дозволяє виявити і декількох його головних прибічників: «Забрів ти з боліт Морок-лісу знилого, / із зір Гундабада, / в очницях твоїх четвертовані боги»; останній топонім і його контекст співзвучні прізвищу Гундяєв. Вірш містить іронічні алюзії на українських президентів, тому припустимо в описі відомого образу «пошарпаного» «мачо», який ідентифікує сучасного Саурана, знайти також алегоричне уособлення ще одного російського експрезидента, поплічника теперішнього лідера: «звисає з кістлявого тіла ведмежа / пошарпана шкура» (під подертою шкурою ведмедя знаходимо прозору алюзію на Д. Медведєва, до того ж ведмідь – символ Росії). Серед інших приспівників безбожного «вовчища» поет називає «сивих варгів» – величезних вовкоподібних істот германно-скандинавської міфології і Толкіна, вовків і душителей, втілення осіб поза

¹ Образ наляканого гнома може бути ймовірною алюзією на останнього українського президента. Про це говорить і вірогідний тайнопис: «під громи / зміїного лету / не здатні співати налякані гноми / “за лентою лента”»; «незалиюднене поле».

² Його іменні анаграми дублюються також і у фінальній частині тексту: «Тебе проганятимуть жорстко й утоплять / у кримському шельфі, / догонять, уб'ють, покалічать, захоплять / злопам'ятні ельфи» (ПУТИН, ПУТИН, ПУТЯ).

законом: «з тобою ідуть сиві варги в колоні / із чорного схрону». Звукопис і контекст дозволяють трактувати «сивих варгів» як учасників угруповання Вагнера (*варги – Wagner*), російської терористичної приватної військової компанії. Також і власника цієї компанії: «для тебе землі під ногами немає, / лиш прірва порожня» («лиш прірва порожня» – ПОВАР ПРИГОЖИН, військовий злочинець, до того ж і засновник «фабрики тролів» з Ольгіна). У фінальних рядках наведено опис недалекого майбутнього новоствореного Саурана: «злопам'ятні ельфи» та «розлючені укри» мають прогнати його, захопити, убити або втопити «у кримському шельфі».

У неоміфологічному тексті “Навіщо, Ясоне, посіяв ти зуби дракона?..” (2022) Anatoliy звертається до відомого давньогрецького героя з питанням про те, навіщо він посіяв (а не знищив) драконові зуби: з них проростають численні вороги, пекельні страховища, побороти яких випала злая доля саме нам, українцям.

Інший алегоричний вірш-притча Anatoliy'я – новостворений варіант давньої української народної казки про відомого героя Котигорошка, хлопця надзвичайної сили, його битву зі Змієм та визволення з полону сестри і братів “Пішли-но, друже, на залізний тік...” (2022). Епічна історія випробувань надзвичайно дужого велетня Котигорошка, якого зрадили брати, потім друзі, поки не закінчена: герою ще потрібно перемогти могутнього «малого діда», що живе у палаці на дні глибокої ями

[...] та лиха наробив – дев'яте коло!

Сидить десь під землею, мов хробак,
а тільки-но відчує крові смак,
вилазить і руйнує все довкола.

[...] Чуєш – дід завив
сиренами між хмарами над містом.
Гарчить, лютує, супостат лихий...

У творчості Anatoliy'я на тлі інших його віршів військової тематики переказ казки про подвиги народного богатиря сприймається як епізод новітньої історії, який саме зараз переживає українське суспільство. Перемога Котигорошка над Змієм, «мерзенною поганню» «не від Бога», який був «мастаком» «вбивати брата вашого», а також визволення з полону рідних може трактуватись як відновлення незалежності українського народу внаслідок розпаду СРСР і як звільнення від узурпації влади проросійським президентом В. Януковичем³. Виявлення прихованого змісту, пов'язаного з четвертим президентом України, уможливають такі контексти: ув'язнення Змієм сестри і братів може бути натяком на політичні репресії за президентства Януковича – проти лідерів опозиції Ю. Тимошенко, Ю. Луценка, проти істориків, підприємців, письменників, журналістів, учасників Євромайдану. А от «малий дідок» з під-

³ Про це можуть свідчити і ймовірні іменні анаграми.

земного палацу-бункеру, «супостат лихий» і лютий, боротьба Котигорошка з яким ще триває, є прозорою алюзією на діючого лідера ворожої країни.

Зразки поезії воєнної тематики з вираженим міфологічним та народнопоетичним, епічним мисленням і сучасною трактовкою – не поодинокі у творчості Anatóliu'я. Серед них зустрінемо неоміфологічне викладення історії і воєнних подій (“Ріка була звіку, текла від гори до небес...”), змалювання ворогів-демонів, ніби із «балад потойбіччя» або «легенд старих віків» (“Дошкульне ячання чайок лунає над вільним морем...”), міфічний образ смерті як переправи в потойбічну пустелю (“Багром багряним місяць тягне тіні...”, “Послухай, Човняре, куди це ти всіх нас везеш...”), “вічний образ” смерті, захмілілої від трунку земного врожаю (“Вона п’є у барі міцне охолоджене віскі...”), зображення кохання Воїна як фольклорного гармонійного поєднання природних стихій, явищ, планет, зірок (“Вона біле сонце, а він чорний місяць...”) та ін. Сприйняття лютої, кривавої війни як ворожого світу, який намагається вбити свою непорочну жертву, поєднується з навіяним народною поетикою образом пташки (“Тепер небеса, совенятко, такі ненаситні!..” Anatóliu'я).

Наталка Фурса теж постійно звертається до українського фольклору, слов’янської, біблійної та світової міфології. Вона створює «поетичний щоденник емоцій і почуттів війни», філософськи осмислює те, що відбувається з людиною, «коли війна враз підриває все твоє життя» (Фурса 2023, 2). Народні мотиви і міфічні образи, сюжети допомагають глибше осягти буття з його складними проблемами, визначитись із самоідентифікацією, причетністю до національної спільноти, осмислити, подолати «стихію руйнування та наглої смерті», відродитися і знову творити: “Вернигоро, Крутиводо, Вирвидубе...”, “Марш героїв”, “Балада про Телесика”, “Боже, у раби Твоєї України...”, “Шлях на Захід”, “Пливе кача... Господь благий...”, “Весільний триптих”, “Я не скажу стихіям: «Ні!»...”, “Я не плачу, і ти не плач...”, “А ти ходи, парубче, понад краєм...” та ін.

Містичний потужний образ легендарного козака Байди, що прокинувся, піднявся із глибин Великого Лугу і «пробирається до своїх», на фронт («І все повторює: Хлопці, я ж їх руками душитиму!»), ніби оживає у вірші Катерини Калитко “Наче хмільний, чи скоріше контужений...”

Ще один потойбічний образ – відьми, яка «йшла по полю з ворогами битися», збирала кропиву, в’язала з неї кропив’яну ляльку-оберіг, «військо кропив’яне», намовляла на нього, щоб вигнати з рідної землі «всю ворожу силу» (Олена Степова, “Відьма йшла по полю, розплітала коси...”). Козаки з народних пісень і переказів, відьми, навіть «бліда Смерть» співчують і допомагають українцям у їх боротьбі зі «скаженими кагатами», намагаються підтримати, врятувати людей (“Бліда Смерть збирає для Бога свої дари...” Олени Степової).

Наближений до народного трагічний образ смерті, з коромислом і відрами крові (“Йшла степом смертонька...”), звернення до міфології і богів «рідної віри» як втілення природи, відтворення давніх українських народних вірувань, звичаїв, молитов, замовлянь спостерігаємо в поезії запорізької берегині Яни Яковенко.

Одна із найдавніших, архаїчних форм народної магії і обрядово-поетичного прояву людини – сакральні обрядові *замовляння*, за допомогою яких у давнину наші предки лікували та оберігали дух і тіло. За часів язичництва люди щиро вірили в силу і магію слова, зокрема, поетичного. Українські вірші-замовляння, створені в останні воєнні роки, подібні за своєю природою магічного мислення і спрямування їх впливу (захисту, оберегу або прокляття) прадавнім замовлянням на здоров'я, від хвороб і війни, проти ворогів.

Для сучасних поетичних замовлянь на підтримку українського воїнства (наприклад, із цикла Л. Горової “Намовляння”: “Мотанка”, “Сіточка”) або проти ворогів (“Сію тобі в очі...”, “Витруєна земле”, “Падай” Л. Горової) характерними є типові елементи: магічно-міфологічне світобачення, синкретизм, тотемізм, опис ритуальних дій і сакральних обставин їх виконання, сильний духовний і емоційний зв'язок індивіда з родом, суспільством, високий ступінь злиття людини з природою, апелювання до предків, до Бога і Святих, до предметів, явищ природи як таких, що безпосередньо причетні до роду і життя людини; конкретність, цілісність, образність мислення, символізм, інтерпретація причиново-послідовних зв'язків у категоріях початку і кінця, життя і смерті; емоційна чуттєвість, афективна напруга, екстатичність; стала структура, риторика, ритміка, повтори, паралелізм, порівняння, численні звертання (до ворогів – у наказовій формі), вживання формул неможливості, наявність негативних магічних образів чорного кольору («чорна біда», «чорний пристрій») та ін⁴.

У вірші “Мотанка” (2022) (Горова 2022а, 9-10) намовляння висловлене у позитивній формі оберега на підтримку українського воїна (чотири перші і три останні строфи) і у негативній формі прокльону ворогам, «змійному кодлу», нашіптування заклинання на ворогів (середні строфи). Таким чином, берегиня, хто сьогодні воїну «замість мами», хто виготовляє ляльку-мотанку і намовляє, ніби оточує ворогів у пустельному «дикому місці» умовним колом, щоб зупинити «звірову навалу», засліпити ворогів, запалити навколо них заграви, щоб знешкодити кодло і врятувати українського сина – з полону, пожежі, підвалу, у лікарні, у полі.

Найвідоміший вірш-замовляння “Сію тобі в очі...” (Горова 2022а, 17-9) має вигляд суто ритуального тексту: звернення відьми до ворога – злої демонічної сили, яку відьма послідовно знешкоджує, виганяє, вбиває в наказовій формі прокльонів. Авторка заговорює, щоб зупинити дію вкрай негативних сил. Для тексту характерні типові елементи структури стародавніх замовлянь: ритуальний зачин, епічна частина, у центрі якої – сакральний персонаж Відьма і її антагоніст ворог, опис магічних, ритуальних дій чаклунки і її заклинання на смерть ворога, багаторазові повтори звернення «враже» і магічної формули «Буде тобі, враже, / Так, як Відьма скаже»; закріпка, згадка міцних слів («Слово моє липке, / Слово моє кріпке»); спеціальний фінальний “замок”, завершення, що підтверджує міць замовлянь. Текст-замовляння

⁴ Про характерні ознаки українських народних замовлянь див.: (Хомік 2005).

Горової будується на характерних елементах поетики: тут використовуються анафори («сію»), епіфори («враже»), народнопоетичні епітети (свята земля, легка смерть, кріпке слово), звернення до Божественної підтримки, звернення до художній паралелізм («Богові – Боже, / Ворогу – вороже») тощо. Опис магічно-ритуальних дій та обрядів: намовляння на зерна жита, які чаклунка засіває в «святую землю», а також в очі ворогу, на нічний спів півня, на кроки ворога по Україні, насилання «чорного пристріту», наврочення на ворогів, намовляння за розписом писанки, колиханням люльки, просіювання горя через дрібне сито, замовляння на горе, хворобу, ганьбу, бездітність, смерть.

Останнім часом Людмила Горова створює трагічні образи осучаснених неоміфологізованих персонажів традиційних українських народних повір'їв: спустошеної войовниці-вдови як новітнього привида-Поторочі, зґвалтованої і вбитої дівчинки – степової Мавки воєнного сьогодення. У вірші «Мавка» (2022) «сил потойбічних гра» приводить до пораненого Капелана, залишеного після вибуху у безкраїм степу наодинці, маленьку степову примару, заплакану дитину:

Маленьке, простоволосе,
Дівчатко десь років шести
Розхристане, змерзле, босе.
Звідкіль тут взялося ти? [...]

І ще щось сказати хотіла
Й заплакала гірко знов.
З зеленого Мавки тіла
Червона сочилась кров.

Жахливі реалії війни, про які українці дізнались у березні-квітні 2022 року, наводять на думку, що ця маленька трагічна постать у вірші Горової, степова Мавка, не є традиційною для фольклорно-міфологічних вірувань українців. Розхристане, простоволосе дитя, мертво тіло якого кровить, а очі гірко плачуть, яке опинилось в біді і допомагає важкопораненому військовому Капелану вийти до своїх, сприймається не як традиційна русалка-утоплениця або померла нехрещеною дівчинка, але очевидно – як жертва війни і агресії. Проте демонологічний відповідник кривдника маленької дівчинки не викликає сумнівів. Романтичний мотив у вірші відсутній, фантастичний – лише частковий. Зазвичай мавки живуть у лісі, а не у степу. Уявлення про мавок з давніх часів побутувало у Карпатах, на Поділлі та Волині. Створену Горовою степову мавку, фантастичну істоту південно-східних українських степів, можна вважати трагічним образом нової міфології воєнних часів.

У сучасній українській поезії зібрано велику кількість проблем, пов'язаних із війною. Війна – це завжди трагедія, біль, жах, втрати, руйнування, смерть, але також і потужний каталізатор для розвитку літератури. Нинішня російсько-українська війна не є винятком.

Упродовж багатьох років воєнна тема не втрачає актуальності в українській літературі. Наша визвольна боротьба за незалежність України триває не

лише останнє десятиліття, від часів Майдану 2013-14 років, але значно більше десятиріч, навіть століть. Як минуле, так і теперішні події в Україні тривожать, засмучують, вимагають правдивого ставлення до історії. Українці докладають зусиль, щоб дізнатись і осмислити витoki минулих і сьогоdnішніх поразок і надбань, прагнуть миру і перемоги попри розуміння, наскільки складним та виснажливим є наш шлях до миру і незалежності.

Останніми роками на українському видавничому ринку спостерігається серйозне поживалення воєнної літератури, вийшла друком велика кількість різноманітних видань про війну, що триває, серед них важливе місце займають і твори військових. Серед цивільних поетів, які пишуть на воєнну тематику, відзначимо, наприклад, творчість Наталки Фурси, Галини Крук, Любові Бурак, Катерини Калитко, Олени Степової, Любові Якимчук, Людмили Горової, Сергія Жадана. Серед поетів, які беруть участь у бойових діях, назвемо Володимира Шевченка, Олену Герасим'юк, Anatoliy Anatoliy'я. Їхні вірші відтворюють фронтову реальність, осмислюють воєнний досвід, правдиво транслюють почуття і переживання. Сучасна російсько-українська війна відображена у численних талановитих віршах, але не всі вони опубліковані: у військових поетів не вистачає часу на укладання і публікацію збірoк.

Сучасна воєнна тематика розкриває цінність людяності, відданості, сміливості, волі, допомагає подолати психоемоційні травми. В поезії зображена і стародавня Україна, і визвольна боротьба українців 1940-60-х років, і сучасна Україна, поети продовжують переживати трагічний колоніальний досвід українського суспільства, постколоніальну травму, невимовний трагізм, лютий біль воєнних часів та військових злочинів, але також і піднесення національного спротиву воєнного сьoгодення. Висвітлюючи сучасні події, українські поети знаходять їх схожість з далеким історичним минулим: від міфологічних, дохристиянських часів, Київської Русі, часів Козаччини, до трагічних подій ХХ і ХХІ століть.

В російсько-українській війні, при підтримці народів та лідерів країн антипутінської коаліції, українці мають ясну позитивну мету: йде боротьба за виживання, визволення, незалежність, боротьба з «колективним путіним», з воєнною агресією росіян, їх імперським, колоніальним агресивним мисленням, великодержавним шовінізмом, неофашизмом. Проте новітня українська воєнна поезія не має пафосної антифашистської спрямованості. Цікаво, що росіяни в їх викривленій реальності теж ведуть боротьбу, як їм доводить пропаганда, проти сучасного «фашизму» і «нацизму», українського і західного. Російська література, зокрема, сучасна воєнна поезія, має виражену антифашистську спрямованість, патріотичний, героїчний пафос, характеризується героїзацією і деякою романтизацією війни. Втім, російський патріотизм і героїка суттєво відмінні від українських проявів цих феноменів.

Вагомим в українській поезії є засудження самої сутності війни як насильства над людиною, війни, яка знищує гуманне, людське, перетворює людину на дикого безжального демона з психологією найжорстокіших із тварин. Більшість українських авторів цікавить не війна як така, а людина на війні: на фронті і в тилу. Окрема людина, її страждання, біль, випробування, емо-

ції, почуття, психотравми, її життя, боротьба, любов і смерть стали головним об'єктом зображення. Герої української новітньої поезії – звичайні люди, яким випала доля захищати Вітчизну, стати воїнами; також це мирні люди в тилу і евакуації, які страждають від жорстокого тягара війни, але знаходять в собі сили протистояти стресам і втомі. В часи найтяжчого випробування, руйнування вони залишаються людьми, прагнуть перемоги, миру, відновлення, поводять себе як сильні духом, достойні люди.

Література

- Барсукова, Олена. 2023. “Страх звуків, апатія, агресія: які наслідки війни помітні у дітей? Опитування.” *Українська правда* (Життя) 27 лютого, <https://life.prawda.com.ua/society/2023/02/27/253094/>
- Горова, Людмила. 2022а. *Сію тобі в очі: вірші*. Київ: Люта справа-ТаТиШо.
- Горова, Людмила. 2022б. “Я поверну тебе додому”. *Слов'янин* 45: 49.
- Калитко, Катерина. 2022. *Люди з дієсловами*: поезія. Чернівці: Meridian Czernowitz.
- “Між любов'ю і ненавистю ходимо навпростець: 14 нових віршів про війну.” 2022. Читомо 19 квітня. <https://chytomo.com/mizh-liubov-iu-i-nenavystiu-khodymo-navprostets-14-novykh-uirshiv-pro-vijnu/>
- Офіс Генерального прокурора. 2023. *Злочини, вчинені в період повномасштабного вторгнення РФ*. 25 лютого. https://t.me/s/pgo_gov_ua?after=9801
- Процюк, Степан. 2022. “Шовінізм і некрофільство російської літератури.” *Суспільне Культура* 21 квітня, <https://suspilne.media/230696-sovinizm-i-nekrofilstvo-rosijskoi-literaturi/>
- Фурса, Натаалка. 2023. *Вернигора*: поезія. Львів: Вид. Старого Лева.
- Шевченко, Володимир. 2022. “Моя армія”. *Слов'янин* 44: 78.
- Хомік, Олена Є. 2005. *Український вербальний обрег: семантика та структура*: Автореф. дис. . . канд. філол. наук. Харків.
- Якимчук, Любов. 2022. “«Росії дуже вигідно, коли ми відмовляємося від своїх авторів». Інтерв'ю, спілкувались Богдана Неборак, Аліна Руда.” *The Ukrainians* 18 липня, <https://theukrainians.org/liubov-iaakymchuk/>
- Якимчук, Любов. 2023а (2015). *Абрикоси Донбасу*: поезії. Львів: Вид. Старого Лева.
- Якимчук, Любов. 2023б. “Бо дім ми носимо в собі, усередині...” *Facebook* 28 травня, <https://www.facebook.com/iaakymchuk/posts/pfbid0LciEioa73cLzXp4zbeHgzyxbtkEHcMYZrV9RjEVtKtjdnC5nQseig5LR7Cga39ckl>
- Anatoliy, Anatoliy. 2022: “На тебе по-справжньому ще не полюють...” *Facebook* 29 червня, https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=pfbid036oys4Q4DNqbfkVYYbVp5pcqYHeF3STJHYi61wVCDRCmdJQfYYMPzDEBZTRCKxo4l&id=100019902067792